

Božidar Matić

**ZNANJE JE OSNOVNI FAKTOR KONKURENTNOSTI
EKONOMIJE U BOSNI I HERCEGOVINI**

**KNOWLEDGE IS BASIC FACTOR OF COMPETITIVE
ECONOMY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Rezime

Bosna i Hercegovina izuzetno uvozno ovisna, što je osobina svake male zemlje. Jedini zdravi način plaćanja uvoza je izvoz, te se može reći da je BiH izuzetno izvozno ovisna. Stabilna samoodrživost privrede BiH se može dostići samo agresivnim izvozom. Agresivan izvoz nije moguć bez konkurentne sposobnosti robe, usluga i tehnologija. Konkurentna sposobnost se ne može postići bez investicija u sektoru proizvodnje i usluga. Investicije samo u manjoj mjeri mogu biti zasnovane na novcu građana BiH jer su to nedovoljni iznosi u odnosu na potrebe (iako ih ne treba zanemariti). Samo direktne strane investicije (Foreign Direct Investment - FDI) mogu biti osnov za dostizanje trajne samoodrživosti privrede BiH putem izvoza. FDI neće doći u zemlju koja se sada ocjenjuje kao izuzetno odbojna za ulaganja. Potrebne reforme u oblastima poslovne klime, privatizacije, financija i socijalne zaštite učinit će BiH privlačnom za FDI, sa pozitivnim utjecajem na zapošljavanje, ali se reforme mogu izvesti samo kao sinhronizirani i koordinirani poduhvat države, entiteta, kantona i općina. Jedino ograničavanje FDI smije biti ako je novac prljav i ako je investicija ekološki, ideološki, politički ili religijski neprihvatljiva. Dobrodošlica ili odbijanje ne smije biti zasnovana na pitanju iz koje države je FDI. Država mora donijeti svoju industrijsku politiku i u okviru nje poticajima targetirati djelatnosti koje su izvozno orijentirane, ali uz značajni doprinos uvećanju BDP-a, te djelatnosti koje bitno uvećavaju BDP, posebno u poljoprivredi. Uz ispunjenje svih

navedenih uvjeta konkurentne prednosti moći će se postići isključivo orijentacijom na dostizanje atributa na znanju zasnovanog društva. Visoko obrazovanje i R&D djelatnosti moraju postati državni prioritet, sa krajnjim ciljem dostizanja normi koje u tim oblastima važe u EU. Konkurentna sposobnost zasnovana na niskoj cijeni radne snage ne može biti dugoročna politika niti jednog nivoa vlasti u BiH. Daljnjom reformom države potrebno je smanjivati etničku zasnovanost društva, a uvećavati sekularne građanske attribute na putu prema EU.

Ključne riječi: *na znanju zasnovano društvo, konkurentnost, direktne strane investicije - FDI*

Summary

BH is extremely dependent on imports, which is a characteristic of every small country. The only sound way to pay for imports is from revenue generated by exports; consequently, we can say that BH is extremely dependent on exports too. BH economy can be sustained in a stable way only by an aggressive export policy. An aggressive export is not possible without the competitiveness of goods, services and technologies. Competitiveness cannot be achieved without investment in the production and the service sector. Investment can be based on the money owned by the people of BH only to a small extent because it is not adequate to cover Bosnia's actual investment needs (although it should not be neglected). Only direct foreign investments (Foreign Direct Investments – FDI) can serve as the basis for achieving permanent sustainability of BH economy through export. The FDI will not come to a country which is considered highly unattractive to investors. Reforms are necessary to enhance the business climate in the country, to speed up privatisation, to improve finances and social welfare. At the same time they will make the country attractive to the FDI and will, in turn, have positive effects on employment. However, they can be carried out only as a joint synchronised and coordinated project of the all levels – state, the two entities, the cantons and the municipalities. The FDI should be constrained only if the money is dirty and if the investment is

unacceptable on ecological, ideological, political or religious grounds. The acceptance or the rejection of an investment project must not be based on what country it comes from. The state must determine its industrial policy and, on the basis of such a policy, provide incentives for the industrial activities oriented toward export but also toward a significant increase of the GDP, especially in agriculture. In addition to satisfying the above mentioned conditions, BH will be able to create a competitive advantage only if it acquires the property of a knowledge based society. Higher education and activities related to research and development must become state priority with the ultimate goal of reaching the standards of the European Union in the appropriate fields. Competitiveness based on the low price of labour should not be the long-term policy at any level of the Bosnian government. Further reforms of state laws need to be put in place in order to reduce the ethnic based society characteristics and enhance its secular and civil attributes on the way to the European Union.

Key words: *knowledge based economy, competitiveness, foreign direct investments - FDI*

- 1. Bosna i Hercegovina je izuzetno uvozno ovisna, što je osobina svake male zemlje. Jedini zdravi način plaćanja uvoza je prihodom od izvoza, te se može reći da je Bosna i Hercegovina izuzetno izvozno ovisna.** Za primjer se mogu uzeti druge države s približnim brojem stanovnika, a kao indikator će poslužiti procent BDP-a koji zemlja razmjenjuje (uvoz + izvoz) i stanje suficita - deficita pri toj razmjeni u međunarodnoj trgovini, također kao postotak BDP-a: Irska 176%, +14,8%; Danska 90%, +6,4%; Finska 72,2%, +8,6%; Češka 108,3%, -2,5%; Slovenija 101%, -2,4%; Slovačka 146,5%, -3,3%; Litvanija 97,6%, -6,4%; itd. (*1)
- 2. Stabilna samoodrživost privrede Bosne i Hercegovine može se dostići samo agresivnim izvozom.** U 1990. godini Bosna i Hercegovina je razmjenjivala 57% svoga BDP-a s drugim republikama Jugoslavije, a 23% sa zemljama izvan

Jugoslavije, dakle 80% ukupno, pri suficitu +4,76%, (*2) a 2004. godine je to 85,9% pri deficitu od -37,1%. (*3) Predratno stanje suficita danas izgleda nedostižno jer su bivše jugoslavenske republike postale neovisne države na čijim tržištima bosanskohercegovačka ekonomija nema značajne šanse, jer privreda BiH dosada nije dostigla ni svoju predratnu konkurentnost. Stoga nije neočekivano da Bosna i Hercegovina samo sa 1/3 svoga izvoza pokriva svoj uvoz. (*4) Bilančnu ravnotežu u Bosni i Hercegovini održavaju sada skromni FDI, krediti WB-a i EBRD-a, potrošnja stranaca, sve skromnije donacije te transferi dijaspore rodbini u zemlji. Kako gotovo sve navedene komponente za održanje bilančne ravnoteže pokazuju trend smanjivanja, jedini izlaz je u agresivnom povećanju izvoza te razvoju onih proizvodnji koje u zemlji stvaraju robu i usluge koje konkurentnošću potiskuju uvoz, posebno onaj nerazumni, za koji u zemlji postoje kvalitetne mogućnosti konkurentne supstitucije.

3. **Agresivan izvoz nije moguć bez konkurentne sposobnosti robe, usluga i tehnologija.** Istraživanju konkurentnosti Bosne i Hercegovine posvećen je impresivan napor dijela akademske zajednice, tako da su stvoreni uvjeti da Global Competitiveness Report World Economic Forumu za 2004/2005. godinu uključi i BiH. U tom izvještaju, koji obuhvata 104 ekonomije u svijetu, a u kojima se stvara 97% BDP-a svijeta, ekonomije se ocjenjuju po Indeksu rasta konkurentnosti (Growth Competitiveness Index – GCI), po Indeksu poslovne konkurentnosti (Business Competitiveness Index – BCI) te Novom globalnom indeksu konkurentnosti (New Global Competitiveness Index – NGCI). Bosna i Hercegovina je plasirana vrlo nisko po sva tri indeksa! Po GCI-u zauzima 81. mjesto, po BCI-u 93. mjesto, a po NGCI-u čak 98. mjesto! (*5) Svaki od indeksa ima svoje sastavne komponente - podindekse. Ovdje ima smisla razmotriti podindekse od GCI-a, da se detaljnije sagledaju defekti Bosne i Hercegovine, s ciljem lakšeg razumijevanje potrebnih akcija za poboljšanje stanja: po Tehnološkom podindeksu BiH ima 82. rang, podindeks Makroekonomskog okruženja ima

85. rang, a podindeks Javnih institucija je na 78. mjestu. BCI ima podindekse Kvalitet poslovnog okruženja (BiH 92.) te Operativno ponašanje i strategija kompanija (BiH 96.). Budući da i podindeksi imaju svoje sastavne dijelove, ilustrativno je navesti ih: raspoloživost investicijskog kapitala, inovativni kapacitet, istraživačka suradnja privrede i univerziteta, licenciranje stranih tehnologija, vladine nabavke naprednih tehnologija, izdaci poduzeća za istraživanje i razvoj, raspoloživost venture kapitala i slično. Kao zaključak može se ustvrditi da Bosna i Hercegovina, bez radikalnih reformi, neće imati karakteristike zemlje sposobne za agresivan izvoz.

4. **Konkurentna sposobnost se ne može postići bez investicija u sektoru proizvodnje i usluga.** Ovoj tvrdnji ne treba dokaza, jer i ekonomska teorija definira investicije kao izvršni mehanizam ma kojega oblika razvoja. Pritom tehnološke aspiracije investicija moraju biti ambiciozne, većinom zasnovane na transferu tehnologija, ali za što su potrebne znatne sposobnosti ljudskih resursa u zemlji.
5. **Investicije samo u manjoj mjeri mogu biti zasnovane na novcu građana BiH jer su to nedovoljni iznosi u odnosu na potrebe (iako ih ne treba zanemariti).** Ako se od investicija očekuje da povećaju konkurentnu sposobnost, a time i izvoz, i istovremeno osiguraju radna mjesta, onda je o obimu potrebnih investicija najbolje govoriti putom cijene radnih mjesta. Ta cijena kreće se u vrlo širokom rasponu, od mikro investicija, koje aktiviraju postojeću imovinu za samozapošljavanje, bez izvoznih aspiracija, a u iznosima koji počinju od oko 5.000 eura, pa sve do onih koje su green field u kapitalno intenzivnim, izvozno sposobnim sektorima, naprimjer nova elektroliza aluminijske tona godišnje proizvodnje koja zapošljava 850 novih zaposlenika s ulaganjem od oko 250 miliona eura, to jest 300.000 eura po radnom mjestu (*6) (što nije i najveći mogući iznos jer se u navedenom primjeru ne radi baš o čistoj green field investiciji budući da već postoji takav objekt, sa znanjem i infrastrukturom u postojećem poduzeću). Može izazvati

kritike da je primjer preambiciozan, preskup itd. Ali o toj investiciji se ozbiljno pregovara i ona nije nemoguća. Ali, primjer Coca-Cole u Sarajevu, s orijentacijom ne na izvoz nego na unutarnje tržište, pokazuje također velike brojeve (na mjestu predratne punionice, investicija oko 45 miliona eura, oko 350 zaposlenih ili oko 130.000 eura po zaposlenom). (*7) Kada bi bio plan da se barem 100.000 radnih mjesta investira u kvalitetu izvozne sposobnosti, s ulaganjem svježeg novca od 100.000 eura po radnom mjestu, potrebnih 10 milijardi eura oslikava razmjere glavnog problema Bosne i Hercegovine. Treba napomenuti da je statistički broj nezaposlenih 450.000, (*8) a stvarni broj se procjenjuje kao upola manji zahvaljujući sivoj ekonomiji. Mnogi se mogu zaposliti pomoću jeftinijih investicija, naročito u poljoprivredi, gdje su ogromni neaktivirani potencijali neobrađene zemlje i neiskorištenih pašnjaka. Navedena razmatranja pokazuju da će osposobljavanje Bosne i Hercegovine da postane izvoznik u značajnom postotku svoga GDP-a biti izuzetno skupo i dugotrajno.

6. Samo direktne strane investicije (FDI) mogu biti osnovom za dostizanje trajne samoodrživosti privrede BiH putem izvoza. Kada se uzme u obzir sva štednja građana Bosne i Hercegovine deponirana izvan zemlje (procjenjuje se na 5 milijardi eura, (*9) ali u velikoj mjeri štediše nemaju investicijske namjere), sav kreditni potencijal banaka u zemlji (3,6 milijardi eura) (*10) i sav poznati i skriveni kapital tajkuna, teško je vjerovati da ti izvori mogu realno osigurati četvrtinu potrebnih izvora kapitala. Pogotovo kada se uzme u obzir da su banke izuzetno oprezne u podršci investicijama zbog istih strahova od rizika investiranja koje imaju i FDI te u plasmanima u poduzećima u 2004. godini imaju samo oko 41% svoga kreditnog potencijala. (*11) Tome doprinose i ograničenja kojima su podvrgnute banke u rizičnim zemljama (izuzetno visoki zahtjevi na vlastiti – dionički kapital, te visoke obavezne rezerve). Zato se izlaz mora tražiti u FDI-u, jer je pretpostavka da postoje izvori osim spomenutih malo ili nikako vjerojatna.

7. **FDI neće doći u zemlju koja se sada ocjenjuje kao izuzetno odbojna za ulaganja.** Brojnost defekata u državi Bosni i Hercegovini je tako velika da je frustracija građana i poštenog dijela političara trajno prisutna, a davanje u javnost integralne liste svih “grijeхова” i svih terapija – potrebnih reformi, izbjegava se, posebno od trenutno vladajućih stranaka. Obim ovoga rada ne omogućava detaljan prikaz, te će se ograničiti samo na prikaz vrhova ledenih brjegova defekata u oblastima poslovne klime, privatizacije, finansijskog sektora i socijalne zaštite, jer u tim sektorima je većina postojećih problema koji zemlju čine odbojnom za FDI, ali i ulaganja domaćeg, čistog i nešpekulativnog kapitala. Sretna je okolnost da se ovi redovi pišu u septembru 2005. godine, jer se mora priznati da je sada lista neriješenih pitanja znatno kraća nego početkom 2001. godine, kada sam pravio takvu listu *in extenso*. Usprkos neefikasnosti aktualnih vlasti i sukobima unutar njih, međunarodni faktor mijenja stanje u pozitivnom smjeru, iako sporije od očekivanog. Da je stvar prepuštena samo aktualnim vlastima Bosne i Hercegovine, mnoge reforme, evolucionim putem ne bi bile u današnjem stanju niti za deceniju (npr. platni promet, eliminacija potkapitaliziranih banaka, eliminacija političkih utjecaja na alokaciju kredita, transparentnost javnih nabavki, povrat stanova i druge imovine koji su bili predmetom ratnog plijena, neovisnost centralne banke, kvaliteta banaka i regulacija bankarskog sektora, regulatorna funkcija za vrijednosne papire, regulatorna funkcija za komunikacije, institucionalizacija državne granične službe i državne agencije za sigurnost, istraživanje i zaštitu – bez obzira na incidente u obje, trezorsko poslovanje na svim nivoima budžeta i upravljanje vanjskim dugom na državnom nivou itd.). Ne treba zaboraviti niti one reforme koje nisu okončane, ali su u toku (reforma obrane s ciljem smanjenja javne potrošnje i depolitizacije vojske, depolitizacija policije, revizija potrošnje budžetskih korisnika, uvođenje PDV-a, uspostava neovisnosti sudstva, revizija veteranskih beneficija, uspostava

ravnoteže u penzionim fondovima – istina na niskom nivou, pojava državnih socijalnih fondova za zbrinjavanje onih koji će u procesima stečaja ostati bez posla, uređenje državne agencije i entitetskih zavoda za statistiku, instaliranje tržišta državnih vrijednosnih papira itd.). Međutim, usprkos pobrojanim završenim i reformama pred finalizacijom, imidž Bosne i Hercegovine je još uvijek nepovoljan. Prigovori investitora su posebno naglašeni na problemima neefikasnosti sudstva, neefikasnosti državne administracije, komplicirano je osnivanje poduzeća, korupcija i organizirani kriminal su utjecajni na poslovanje, spore su gruntovničke i katastarske transakcije, porezna je preopterećenost legalne privrede jer siva ekonomija nije u poreznom obuhvatu i nelojalno konkuriše legalnom sektoru, radno zakonodavstvo još uvijek nije *business friendly*, teško je ostvarivo dobivanje koncesija, ne postoje privatni servisi za zapošljavanje, visok je unutarnji dug, spora je privatizacija značajnih poduzeća industrijskog, trgovačkog i uslužnog sektora, s čestim promjenama pravila u hodu privatizacije, s retroaktivnim primjenama pravila (što teško kompromitira sigurnost pravnog sistema), privatizacija infrastrukture nije niti počela niti se nazire buduća politika države u toj oblasti, PIF-ovi (privatizacijsko-investicioni fondovi) nisu transformirani u IF-ove (investicioni fondovi), što čini neaktiviranim cjelokupni njihov ogromni portfolio, restitucija je sporna, zanemariva je državna intervencija u poticanju razvoja *businessa* koji bi stvorili radna mjesta povratnicima na predratna staništa, bivšim zaposlenicima u ratu uništenih poduzeća još nije ponuđeno rješenje koje bi ih rastavilo od nerealnih nada da je njihov ostanak u sadašnjem statusu dobar za njih, a što bitno otežava smanjenje sive ekonomije u zapošljavanju itd. Za navedenu listu preostalih reformi može se reći da su problemi prepoznati, kao i oblik željenih rješenja, ali da je njihovo rješavanje tek na početku. Broj problema je frustrirajuće veliki, ali ipak treba ukazati i na neke pojedinačne pozitivne pojave koje unose dozu optimizma. Nepovoljni imidž Bosne i Hercegovine nije bio

prepreka ulasku FDI-a u BiH u slučaju inozemnih banaka da uđu u bankarski sistem zemlje (ocjenjuju da je prisutnost evropske policije, EUFOR-a, OHR-a i Currency Boarda dovoljna garancija za njihov kapital koji lako i brzo mogu izvući iz zemlje u slučaju prijeteće situacije, a i tako veliki dio svoga potencijala drže na depozitima u inozemstvu). Isto tako, kada postoji dovoljno veliko domaće tržište – Megle, Coca-Cola, trgovački lanci Merkator, OBI, Interex, Agrococor itd; kada je zadovoljavajuće veliko tržište u zemlji i regiji, s perspektivom znatnog rasta radi izgradnje auto-puteva – tvornice cementa Heidelberg i Našice itd. Mitallovu ulasku u BH Steel nije smetala postojeća poslovna klima u Bosni i Hercegovini, kao ni Glencoru da pregovara o novoj elektrolizi u Mostaru jer se radi o strateškim materijalima u ambijentu postojanja velikog znanja o tim proizvodnjama na mjestu investicije. Navedenim pozitivnim primjerima često se stavlja zamjerka da su FDI zapravo bili relativno skromni, posebno u bankarskom sektoru, i da su profiti koje godišnje izvlače iz zemlje čak i veći od njihovog uloga. Međutim, ti prigovori ne uzimaju u obzir činjenicu da su ta ulaganja bila ulaganja “zualačkog” kapitala koji je donio vrhunsku tehnologiju poslovanja, koji je preporodio sektor, a što je najvažnije vratio je povjerenje stanovništva u banke, što je i najveći doprinos tih investicija. Ali ipak, unatoč ovom malom broju pozitivnih primjera, probleme Bosne i Hercegovine moraju riješiti FDI razučeni u više oblasti i disperzirani po cijeloj BiH i znatno većeg obima. Po obimu FDI-a Bosna i Hercegovina je pretposljednja u regiji sa 393 USD *per capita* u periodu 1998/2004. godina (*12) (što i nije sasvim pesimistično budući da samo BiH nema FDI u sektorima telekomunikacija i energije, jer nije otpočela privatizaciju tih sektora, dok su sve druge zemlje regije to već učinile. Taj, zasada neiskorišteni potencijal za povećanje FDI-a, popraviti će podatak u velikoj mjeri, uz nužni oprez pri određivanju procenta vlasništva koji, u infrastrukturi, mora zadržati država).

8. **Potrebne reforme u oblastima poslovne klime (posebno bitnih komponenata poslovne klime kao što su politička stabilnost i pravna sigurnost), privatizacije, financija i socijalne zaštite učinit će Bosnu i Hercegovinu privlačnom za FDI, s pozitivnim utjecajem na zapošljavanje, ali se reforme mogu izvesti samo kao sinhronizirani i koordinirani poduhvat države, entiteta, kantona i općina.** Potencijalni investitor u odnosima s državom, po pravilu, mora proći cjelokupnu strukturu svih nivoa vlasti u prikupljanju registracijskih dokumenata, dozvola itd., pri čemu na svakom nivou vlasti može očekivati opstrukciju. Ne vide se koordinirani naponi da se ovaj problem riješi, u čemu bi Vijeće ministara moralo biti pokretač, za što mu nedostaje snaga. Sadašnja ovlaštenja i nedostatak političke volje kod participanata u vlasti ne omogućavaju Vijeću ministara da odlučnije djeluje. U postojećim okolnostima samo je OHR u mogućnosti riješiti problem opstrukcija u stjecanju snage Vijeća ministara.
9. **Jedino ograničavanje FDI-a smije biti ako je novac prljav, ako je investicija ekološki, ideološki, politički ili religijski neprihvatljiva. Dobrodošlica ili odbijanje ne smije biti zasnovano na pitanju iz koje države je FDI.** Nažalost, ovi nedodirljivi (*untangible*) faktori nisu bez utjecaja u Bosni i Hercegovini. To se može i očekivati kada se uvaži činjenica koje su stranke sada na vlasti i koliko preferiraju svoje ulagačke favorite. Nažalost, uloga OHR-a nije vidljiva u stvaranju objektivnog pristupa ovom problemu. Zar čekati nove sekvence općih i lokalnih izbora da se ovaj problem riješi?
10. **Država mora donijeti svoju industrijsku politiku i u okviru nje poticajima targetirati djelatnosti koje su izvozno orijentirane, ali uz značajni doprinos uvećanju BDP-a, te djelatnosti koje bitno uvećavaju BDP, posebno u poljoprivredi.** Ovakav stav može izazvati neslaganje zagovornika neoliberalne teze da država ne smije targetirati niti jedan sektor. Međutim, Bosna i Hercegovina je toliko razorena fizički, institucionalno i u pogledu ljudskih resursa

da još dugo neće moći bez određenog stupnja državne intervencije u privredi. A i zašto bi kada se sagledaju subvencije u poljoprivredi u EU, ili kada EU uvodi restrikcije na uvoz kineskog tekstila, ili kad u SAD-u država ne dozvoljava da bankrotiraju strateški važna poduzeća (npr. Creisler). Za Bosnu i Hercegovinu poljoprivreda je kao cilj targetiranja nesporna, a glavni kriterij za državnu intervenciju u industrijskom sektoru treba biti izvoz veći od uvoza i doprinos novostvorenoj vrijednosti – uvećanje BDP-a.

11. **Uz ispunjenje svih navedenih uvjeta, konkurentne prednosti će se moći postići isključivo orijentacijom na dostizanje atributa na znanju zasnovanog društva. Visoko obrazovanje i R&D djelatnosti moraju postati državni prioritet, s krajnjim ciljem dostizanja normi koje u tim oblastima važe u EU.** Nažalost, ovo je jedan od najtežih problema koji je pred Bosnom i Hercegovinom. Samo 15% relevantne generacije (uzrasta 18-24 godine) upisano je na stupnjeve obrazovanja poslije srednje škole (tertiary education), dok je taj pokazatelj za Slovačku i Češku 22%, Irsku 38%, Dansku 45%, Norvešku 58%, Finsku 70% (*13). Dakle, ocjene da Bosna i Hercegovina ima preveliki broj studenata nemaju osnova. Pritom univerziteti ne mogu ponuditi kvalitetnu edukaciju upisanim studentima iz dva razloga. Uobičajeni budžeti za univerzitate su oko 500 eura po studentu godišnje, što je mnogostruko manje u odnosu na evropske zemlje. Niti jedan nivo države nije uspostavio R&D fondove, univerziteti su bez R&D projekata. OECD norma (*14) da je svaki univerziteti nastavnik 0,5 FTE (Full Time Equivalent) edukator, a drugih 0,5FTE istraživač, u Bosni i Hercegovini je ispunjena sa 3%! (*15) Predratnu normu od 1,5% BDP-a (država 1%, poduzeća 0,5%) za R&D (*16) nijedan državni nivo nije ni pokušao obnoviti. U 2004. godini za R&D država je potrošila samo marginalnih i beznačajnih 0,05% BDP-a (*17). Statistika ne prati ovu oblast, a podatak je dobiven sabiranjem relevantnih stavki u svim ministarstvima koja u svome nazivu imaju riječ “nauka”. Situacija je posebno sramotna u Federalnom

ministarstvu obrazovanja i nauke koje umjesto budžetske stavke od 24 miliona KM za istraživanje i razvoj (a što bi bila norma u skladu s poreznom snagom FBiH) ima na toj stavci 1 milion KM. Jedina svijetla iskrica pojavila se u Kantonu Sarajevo koji je usvojio plan dostizanja 1% BDP-a do 2009. godine! (*18) Nepostojanje vlastitih istraživanja onemogućava istraživače iz Bosne i Hercegovine da konzumiraju ponudu za učešće u FP6 programu EU. EU je već nadišla 2% BDP-a u R&D, s planom od 3% u 2010. godini. (*19) Bosna i Hercegovina je jedina s teritorije bivše Jugoslavije koja nije članica COST programa EU iako je pozvana da se pridruži, što dalje onemogućava priključenje u FP6 jer istraživači iz BiH ne mogu financirati troškove priključenja programima EU. Nekoliko FP6 projekata u kojima su se istraživači iz Bosne i Hercegovine uspjeli priključiti osobnim vezama u EU ne mijenja značajno tužnu sliku. Konačni indikator katastrofalnog stanja u Bosni i Hercegovini je stanje istraživačke produkcije koja se mjeri brojem objavljenih radova u referentnim časopisima na 100.000 stanovnika. Bosna i Hercegovina je 3,2 puta slabija u 2000. godini od svoga rezultata u 1990. godini, 5,6 puta od Crne Gore, 8,6 puta od Makedonije, 18,5 puta od Srbije, 42,6 puta od Hrvatske i 125,9 puta od Slovenije!!! (*20) Neshvatljivo je da je UNESCO svoje upozorenje na tragediju R&D sektora vlastima Bosne i Hercegovine uputio tek 2005. godine, za sada bez rezultata. Cilj da Bosna i Hercegovina postane na znanju utemeljeno društvo daleko je od realnosti ne poduzmu li se radikalni koraci, i to urgentno. Zaboravlja se da je ne samo za kreaciju vlastite inovacijske potentnosti nego i za uspješan transfer tehnologija potrebno izaći iz sadašnjeg stanja potpune impotencije inovativnog kapaciteta zemlje.

12. **Konkurentna sposobnost zasnovana na niskoj cijeni radne snage ne može biti dugoročna politika niti jednog nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini.** Istina je da se javno mnijenje, političari, a i poslodavci sve više udaljavaju od isticanja “konkurentne prednosti” Bosne i Hercegovine zasnovane na ideji niske cijene radne snage. Minimalna

neto satnica u Federaciji BiH legalizirana je u suglasnosti poslodavaca i sindikata na nivou 1,75 KM (*21), što je 7,18 eura dnevno. Zasada se npr. tekstilna industrija Bosne i Hercegovine bori s kineskim dampingom od “1\$ na dan” isključivo svojom provjerenom kvalitetom. Do kada će to uspijevati, teško je prognozirati, ali je jasno da se na tome planu ne može dugoročno graditi industrijska politika Bosne i Hercegovine, pa niti politika privlačenja FDI-a. Sasvim je sigurno da restrukturiranje budžetske potrošnje u Bosni i Hercegovini ima svoj prostor za djelovanje u industrijskoj politici. Potrošnja na vojsku je 10 puta veća nego što je budžet svih univerziteta ili su poticaji u poljoprivredi. (*22) A sofisticirani ljudi sebi sigurno mogu zaraditi nadnice znatno više od minimalnih.

13. **Daljnjom reformom države smanjivati etničku zasnovanost društva, a uvećavati sekularne građanske attribute na putu prema EU.** Ekonomsku scenu buduće Bosne i Hercegovine zamagljuju i kontaminiraju danas vladajuće stranke koje žele etnički čiste škole, urede, privatizaciju, investicije, policiju (uz to još i političku), vojne brigade, javna poduzeća i sve ostalo. Minijaturno tržište Bosne i Hercegovine podijeljeno je po nekoliko rezova, za potrebe etničkih oligarhija. Veće su prepreke koje jedinstvenom tržištu Bosne i Hercegovine čine te podjele nego što su prepreke koje čine granice između država. Veliki je prostor za djelovanje da se to eliminiira značajnim utjecajem na ekonomiju Bosne i Hercegovine.

Zaključci

- Izvozna konkurentnu sposobnost Bosne i Hercegovine postaviti u vrh državnog prioriteta.
- Nedostatnost obima domaćeg investicijskog kapitala nadoknaditi privlačenjem FDI-a.
- Intenzivirati reforme koje utječu na sposobnost Bosne i Hercegovine da se privuku FDI, posebno oni koji su navedeni u odjeljku 7. gornjeg teksta. Intenzivirati reforme koje

direktno utječu na popravak stanja sva tri indeksa konkurentnosti opisana u odjeljku 4. ovog teksta.

- Preferirati i poticati one FDI-e koji, osim investicijskog kapitala, donose povećanje izvoza, znatan doprinos povećanju novostvorene vrijednosti – BDP-a, koji donose znatan know-how i tehnološki razvoj, a ideološki i ekološki su neutralni/prihvatljivi. U tu svrhu potrebno je donijeti industrijsku politiku BiH, s izrazitim naglaskom na poljoprivredu.
- Većina reformi traži koordinaciju među različitim nivoima vlasti. Vijeće ministara BiH je prirodni pokretač i nosilac koordinacije, ali sada bez potrebne snage i ovlaštenja. Potrebno mu je dati ovlaštenja i snagu da to permanentno čini.
- Entiteti i kantoni u FBiH moraju korjenito promijeniti politiku prema R&D sektoru koja je sada sramotna. Reforma univerziteta mora uvažiti potrebu intenzivnog istraživačkog rada u obimu ½ radnog vremena nastavnika, a država to mora omogućiti formiranjem fondova za R&D, u skladu s poreznom snagom subjekata države. Poticanje formiranja R&D centara u poduzećima i njihovih istraživačkih projekata mora postati trajna meta industrijske politike. U R&D politici BiH se mora početi ponašati kao da je već postala članica EU.
- Postojeći stav da se konkurentna sposobnost gradi na jeftinoj cijeni radne snage mijenjati u državnu politiku dostizanja konkurentnih prednosti, što mora postati osnovni kriterij industrijske politike. Resurse koji će državi stvoriti značajni (iako ne većinski) portfolio u elektroenergetici i komunikacijama nakon njihove privatizacije staviti u funkciju postizanja tog cilja.
- Etničku kriterijalnu prevalenciju, koja je postala suprotnost i prepreka dostizanju atributa građanske države, potrebno je suzbijati na svaki način, a kao prvi (iako ne jedini) cilj mora se postići jedinstveni ekonomski prostor Bosne i Hercegovine, bez kojega se ne može postići konkurentna pozicija BiH u okruženju susjeda, a kamoli šireg okruženja.

Izvori:

1. The author's calculations on the basis of data published in: *EBRD*, Transition report 2004. pp. 108-181.
2. *Yugoslav Statistical Year Book for 1990*.
3. *Ibid.*, 1.
4. Statistical Agency of BH, Report for 2004.
5. World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2004-2005.
6. Aluminum Mostar Company's data
7. Coca Cola Sarajevo Company's data
8. *Ibid.*, 4.
9. Dr. Fikret Causevic estimation based on different sources.
10. Central Bank of BH, Annual Report for 2004.
11. *Ibid.*, 10.
12. European Bank for Reconstruction and Development, Transition report 2004, pp. 90-173.
13. World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 1999, page 290.
14. OECD/GD (94) 84 Frascatti Manual,
15. The author's calculations based on BH Universities Annual reports for 2004.
16. *Ibid.*, 2.
17. *The R&D Policy in FBH*, Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, 2002.
18. Official Gazette of Sarajevo Canton, No 18, May, 2005.
19. The Lisbon Agenda, 2000. EURACTIV. Com Aug. 2004.
20. Fourth International Congress on Peer Review in Biomedical Publications, Barcelona, Sept. 1-16. 2001.
21. The General Collective Agreement for FBH, Official Gazette of FBH, No 54, Sept. 2005.
22. *Ibid.*, 4.